

Parliament and Pretoria the administration, or vice versa. It was not ideal, but half a capital was better than no Union, and as the Transvaal delegates did not object to Cape Town's having Parliament and the Cape delegates to Pretoria's receiving the administration, the matter was thus settled on the 30th January 1909, H. C. Hull's attempt to establish the capital on the Vaal River being treated as light relief.

So Pretoria became the Administrative Capital once again and Administrative Capital it has remained for fifty years despite Cape Town's frequent though unavailing attempts to dislodge it.

J. D. BODEL.

DIE STIGTING VAN PRETORIA EN DIE VOORSIENING VAN GEWONE EN GODSDIENSONDERWYS TOT 1 NOVEMBER 1859

NET soos in die geval van Rustenburg, en later in die geval van Nylstroom en ander Transvaalse dorpe, is Pretoria in 1854 as 'n kerkplaas van die Nederduitsch Hervormde Kerk aangelê, nadat kommandant-generaal M. W. Pretorius vir die derde keer, in November 1853, hewige teenstand ondervind het in sy pogings om die Volksraad te oorreed om toestemming te verleen dat 'n nuwe dorp gestig kon word op gedeeltes van die sentraal-geleë plase Elandspoort, Daspoort en Nooitgedacht, wat hy juis vir die doel in 1853 aangekoop het.

Die stigting van 'n aparte gemeente met die plaas Elandspoort as middelpunt daarvan, het 'n beslissende rol gespeel om die koms van 'n dorp in hierdie omgewing te verhaas. Tydens die derde Algemene Kerkvergadering van die Nederduitsch Hervormde Kerk, wat op die 5de Junie 1854, twee dae voor die gelyktydige sitting van die Volksraad, op Rustenburg 'n aanvang geneem het, is daar 'n aantal memories van die veldkornetskappe van J. J. Fourie (die omgewing ten ooste van die huidige dorp Brits), J. G. Meyer (Suikerboschrand), J. D. van Aswegen (die omgewing van Hartebeespoortdam), A. P. van der Walt (Elandspoort), J. H. Botha (Doornkloof — die huidige Irene) en J. J. Kotze (Brits-omgewing) indien, waarin gevra is vir die stigting van 'n kerklike gemeente op die plase van Van der Walt en Prinsloo (Daspoort en Elandspoort).

Met algemene stemme het die Algemene Kerkvergadering besluit om 'n nuwe gemeente te stig, wat die bg. veldkornetskappe sou insluit en met die plaas Elandspoort as die kerklike middelpunt. Dit is opmerklik, dat

sels die stigting van 'n gemeente op Elandspoort, waar die lidmate-tal intussen baie toegeneem het, sterk teenkanting ondervind het.

Op 8 Junie 1854, onmiddellik nadat bg. besluit in antwoord op die memories geneem is, het die Kerkraad aan die Volksraad kennis gegee „om een afzonderlijke gemeente stichten op de aangekochte plaats Elandspoort.” Met die teenstemme van twee Lydenburgers het die Volksraad die stigting van 'n aparte gemeente goedgekeur.

Die oprigting van 'n kerkgebou op Elandspoort sou inderdaad die aanvang en stigting van 'n dorp aldaar wees, want hier het ook gebeur soos J. Stuart dit so treffend stel: „het eerste gebouw dat de Hollandsche Afrikanen bij het aanleggen hunner steden of dorpen daarstellen, is de Kerk. Daaraan werkt een ieder en brengt het zijne toe, even instinctmatig en onvermoeid als de bijen hunne korf van het noodige voorzien.” Eers daarna, „als de noodzakelijkheid het vordert”, word aan die bou van 'n raadhuis gedink. Hy wys verder ook daarop dat as gepraat word dat die land verdeel is in soveel distrikte, eintlik bedoel word dat daar soveel kerkgeboue is.

Godsdiensonderwys in die omgewing van die nuwe dorp, voor en na sy stigting.

DIE eerste intrekkers in die omgewing van die teenswoordige stad was die familie Bronkhorst, vermoedelik in 1842, maar dit is ook bekend dat die Erasmus-familie hulle reeds teen die einde van die 1830-er jare, of so nie, dan vroeg in die 1840-er jare, op die plaas Doornkloof (naby die huidige Irene) gevestig het.

Die gesin van J. G. S. Bronkhorst het in 1845 na Ohrigstad verhuis, maar na die dood van die vader het die moeder en haar dogter Maria, getroud met Minaar, weer teruggetrek na Elandspoort en hulle weer gevestig in die onmiddellike omgewing van die huidige Mainstraat-busterminus (naby Normaalkollege). In die loop van 1848, na die slag van Boomplaas, het die Fourie-trek uit Natal en die Vrystaat hier aangekom, en sodoende het die inwoners van hierdie geweste opeens aansienlik vermeerder. Dit is uit hierdie groep nuwe intrekkers, en ook die wat daarna ingetrek het, dat die Kerkplaas Elandspoort gevorm is. Die enkele boereplaas het dus in 1854 uitgegroe tot 'n Kerkplaas, waar ds. Van der Hoff vanaf 1854 af en toe konsulentsdienste gehou, kinders gedoop en die Heilige Awendmaal bedien het. Volgens 'n mededeling van Maria Minnaar (gebore Bronkhorst) aan dr. Gustav Preller is hierdie dienste van ds. Van der Hoff meesal onder bokseile gehou, maar ook onder die skaduryke bome as die weer mooi was. „Oral vandaan uit die omgewing het die mense dan in waens hierheen gekom en hulle tente onder die doringbome opgeslaan” vertel Maria Minnaar.

Ons mag aanneem dat ds. Van der Hoff met sulke kerklike besoeke aandag aan die jongmense bestee het en dat hulle godsdienstige opvoeding tydens sulke geleenthede verruim en verinnig is. Die jongmense is, soos

die gewoonte destyds was, lank en deeglik gekatkiseer voordat hulle toegelaat is om belydenis van die geloof af te lê. Die katkisasietyd was 'n gulde geleentheid waar die jongmense in die geleentheid gestel is om hulle kennis van die inhoud van die Bybel, van die geloofsartikels en van al die geloofswaarhede, sowel as van gewyde sang, te verruim. Voordat hulle hulself vir die aanneming aangemeld het, is hulle tuis en deur hulle ouderlinge afgerig en onderrig vir die uiters belangrike gebeurtenis in hulle lewe. Dit is in hierdie verband dat die ouerhuis, in daardie jare toe daar nog nie enige voorsiening vir skole gemaak kon word nie, so'n belangrike rol gespeel het om die kinders tuis 'n elementêre onderrig te gee in lees en skrywe, waardeur hulle in staat gestel is om hulle voor te berei vir die aflegging van die geloofsbelydenis. Op dié wyse is die godsdiensonderwys deur die huis en kerk bevorder en kon daar later op daardie fundamente voortgebou word.

Oor die hele Transvaal was daar teen 1853 verskillende kerkplase waar besoekende predikante uit die Kaap en uit Bloemfontein vanaf 1848 kerkdienste gehou het. Tydens die besoeke van di. Faure en Robertson, daarna van ds. A. Murray, die eerste twee kere alleen, en daarna, die derde keer saam met ds. John Murray, en met die vierde geleentheid saam met ds. J. H. Neethling, het hulle nie kerkdienste op Elandspoor gehou nie, maar wel op betreklik nabygeleë kerkplase soos Het Bad (Warmbad), Hekpoort, Magaliesberg (Rustenburg), Buffelsfontein (die plaas van Paul Kruger se vader) en op Doornkloof, die plaas van D. E. Erasmus, 'n paar myl ten suide van Elandspoor. Na hierdie verskillende byeenkomste waarna reikhalsend uitgesien is, het die kerkgangers gereis om hulle kinders te laat doop, die jongmense te laat aanneem as lidmate van die kerk, en om van die genademiddels gebruik te maak.

In verband met die kerklike en godsdiensstige opvoeding van die jongmense in die omgewing van Elandspoor voor 1854, is dit belangrik om die aandag te vestig op die bestaan van die Kerkplaas Doornkloof. Voor die totstandkoming van die Kerkplaas Elandspoor was die Kerkplaas op die plaas van D. Erasmus, die naaste vir die inwoners van Elandspoor en omgewing en was dit blykbaar die kerklike middelpunt vir 'n aantal jare.

Tot tyd en wyl skole in Pretoria self en in die omgewing, voorsien kon word, het die kerk en die huis voortgegaan om aan die jongmense die nodige godsdiensonderwys of godsdiensstige opvoeding te verskaf. Met die inwyding van Pretoria se eerste kerkgebou in Februarie 1857, het 'n groot menigte mense op die kerkplein versamel om dié heuglike gebeurtenis mee te maak. Daar was ongeveer twee honderde ossewaens en ook talle mense te perd. Ds. van der Hoff het aan pres. Pretorius o.a. as volg geskrywe: „Het kerkgebou was te klein. Een partij zat boven op de balken. Er zijn 114 kinderen gedoopt en 70 aangenomen; ruim dertig meldden zich ter voorstelling aan, die vroeger waren aangenomen, zodat over de honderd lidmaten zijn voorgesteld; de collecte bedroeg ruim £12.”

Hy meld o.a. ook dat daar gedurende Mei weer 'n kerklike byeenkoms op Pretoria sou plaasvind. Van toe af is die Gemeente van Pretoria gereeld deur ds. Van der Hoff as Konsulent bearbei totdat ds. Begeman in 1861 Pretoria se eerste vaste predikant geword het, nadat intussen tevergeefse pogings aangewend is om 'n ander predikant in ds. Van der Hoff se plek te beroep.

Pogings om in die onderwysbehoefes van Pretoria te voorsien.

ANDRIES DU TOIT, wat in 1857 die eerste landdros van Pretoria geword het, en vanaf 1857 die nuwe dorp op 'n wetenskaplike wyse heropgemeet en daarvan 'n tweede kaart gemaak het, het hom vanaf sy koms na Pretoria, aan die begin van 1857, besonder beywer vir die voorsiening van onderwys aan die jeug van Pretoria.

Voor sy koms was daar vir 'n tydlank deur J. H. M. Struben skoolgehou in 'n buitekamer op die nabygeleë plasie, Prinshof, wat aan J. J. P. Prinsloo, een van die oorspronklike eienaars van Daspoort, behoort het. Hierdie huis was geleë ten ooste van die huidige Nasionale Dieretuin. Toe die buitekamer van Prinsloo gedurende Oktober, 1856, nie meer beskikbaar was nie, en die kerkgebou op daardie tydstip nog nie ver genoeg voltooi was om daarin skool te hou nie, het Struben — in werklikheid die eerste onderwyser van die eerste privaat-skool van Pretoria — met ouderling J. F. Schutte raadgehou, waarop (volgens 'n brief van Struben aan kommandant-generaal Pretorius) „Zijn Ed. op zich nam om ons in de endkamer van uw huis alhier school te doen houden, tot tijd en wijle dat de Kerk ver genoeg voltooid is.”

Hieruit blyk dit duidelik dat dit die plan was om mettertyd die kerkgebou vir 'n skool te gebruik. In die loop van die tyd het dit werklik gebeur dat die dorpskool vir geruime tyd in die kerkgebou voortgesit is. Dit toon ons dus die noue verband wat daar in daardie jare tussen kerk en skool bestaan het.

Struben se skool kon dus toe vanaf 25 Oktober 1856 in 'n ander tydelike lokaal voortgesit word. Hierdie tweede skoolgebou van Pretoria was gehuisves in een van die vertrekke van kommandant-generaal Pretorius se woonhuis wat kort van te vore vir hom voltooi is en wat bedoel was as die woonhuis van die Kommandant-generaal van die Zuid-Afrikaansche Republiek. Hierdie huis was geleë op die perseel van die huidige Paleis van Justitie, op die hoek van Paul Krugerstraat (destyds Markstraat) en die Kerkplein.

As gevolg van die swak ondersteuning het Struben sy skool aan die begin van 1857 gesluit. Gedurende Februarie 1857 het die pas-aangekome A. F. du Toit, wat aanvanklik vir predikant wou studeer, op pres. Pretorius 'n beroep gedoen dat hy moes hulp verleen tot die stigting van 'n skool.

Daarna het Du Toit, voor en na sy aanvaarding van die landdrosskap van Pretoria, aanhoudend probeer om 'n skool vir Pretoria tot stand te

bring, en ook voorsiening te maak vir onderwysers. „Want”, het hy gepleit, „de jeugd lijdt droevig schade aan opvoeding voor God nooit te verantwoorden.” Daarna het hy weer geskrywe: „de arme jeugd groeit voort in diepe onkunde.” Intussen het die regering belowe om hulle bes te doen om ’n onderwyser vir Pretoria te kry, maar was ongelukkig onsuksesvol en gedurende April 1858 klae landdros du Toit dat „van kerk en school weten wij hier niets meer en alles wordt woest gelaten.”

Ten einde raad het landdros Du Toit op een stadium vir ’n tydlank self vir ’n aantal kinders, waaronder sy eie, skoolgehou. Pretoria het egter tot die einde van 1859 sonder ’n skool klaargekom. Eers gedurende Oktober 1859 is H. Stiemens as goewermentsonderwyser vir Pretoria aangestel.

Nadat Stiemens as goewermentsonderwyser vir Pretoria aangestel is, het die ernstige probleem van ’n geskikte skoollokaal opgeduik. Op ’n byeenkoms van die inwoners van Pretoria, wat op 25 Oktober 1859 deur veldkornet Andries van der Walt byeengeroep is, om ’n voorstel van landdros Du Toit te bespreek, nl. of daar in die kerkgebou skoolgehou sou word, is die voorstel eenparig afgekeur en verder „werd verzocht om een bijdrage om een School te bouwen, ook eenparig afgeslagen.” Op daardie stadium was die lidmate van die gemeente blykbaar nie bereid — vir een of ander onbekende rede — om die kerkgebou as skool te laat gebruik nie.

As gevolg van die weiering van die gemeentelede om die kerkgebou vir skoolgebruik af te staan en om hydraes te gee vir die bou van ’n skool, het landdros Du Toit onmiddellik ’n ander plan beraam en hy het — op daardie tydstip was hy ernstig ongesteld — „zoover aangesukkeld dat wij morgen de school met 26 kinderen zullen doen beginnen in het oude huisje van oude Zagarias Pretorius”. Om hulle voorlopig uit die moeilike situasie te verlos, het hy die huisie haastig laat regmaak. Waarskynlik het hierdie tydelike skoolhuisie op daardie stadium aan Wessel Schutte behoort en was dit geleë op ’n perseel wat vandag beslaan word deur die oostelike gedeelte van die Nasionale Dieretuin (reg noord van die Museum).

Op die gedenkwaardige dag van 1 November 1859 het die eerste Goewermentskool op Pretoria, in die hartbeeshuis van Zagarias Pretorius, onder leiding van H. Stiemens ’n aanvang geneem en het landdros Du Toit, aan die einde van sy loopbaan as landdros die bekroning van sy jarelange volgehoue pogings om ’n skool vir Pretoria te verkry, aanskou. Van toe af kon die onderwys in Pretoria tot sy reg kom.

H. M. REX.

(In 1955 geskrywe op versoek van dr. J. H. Bekker as deel van sy artikel vir: ’n Eeu van Onderwys in Pretoria, 1855–1955, Onderwyskollege, Pretoria, 1955.)

N.S.: Dit is vermeldenswaardig dat Nettie du Toit, wat so’n belangrike aandeel gehad het in die totstandkoming van die ontwerp van die wapen vir die Pretoriaanse Normaalkollege, ’n kleindogter was van landdros Andries du Toit.

Pretoria's First Government School

PRETORIA was first given organised schooling with the appointment by the South African Republic on October 12, 1859, of Mr. Hendrik Stiemens, a Hollander, as the first teacher on the Republican payroll.

Mr. Stiemens, however, was not the first teacher in Pretoria. Shortly after Pretoria was founded his countryman, J. H. M. Struben, held classes in an outbuilding of the home of Mr. J. J. P. Prinsloo and later in the home of President M. W. Pretorius. But Struben went broke and had to give up work. He earned only 40 riskdaalers a year.

Mr. Stiemens who was at that time teaching in Natal was promised better reward and earned about £80 a year plus fees paid by the children he taught. His first schoolroom where he started teaching on November 1, 1859, was a rude shack belonging to Mr. Zacharias Pretorius. Twenty-six pupils sat on that first day at tables and benches provided by Landdros A. F. du Toit who had pressed for the appointment of a permanent teacher for Pretoria.

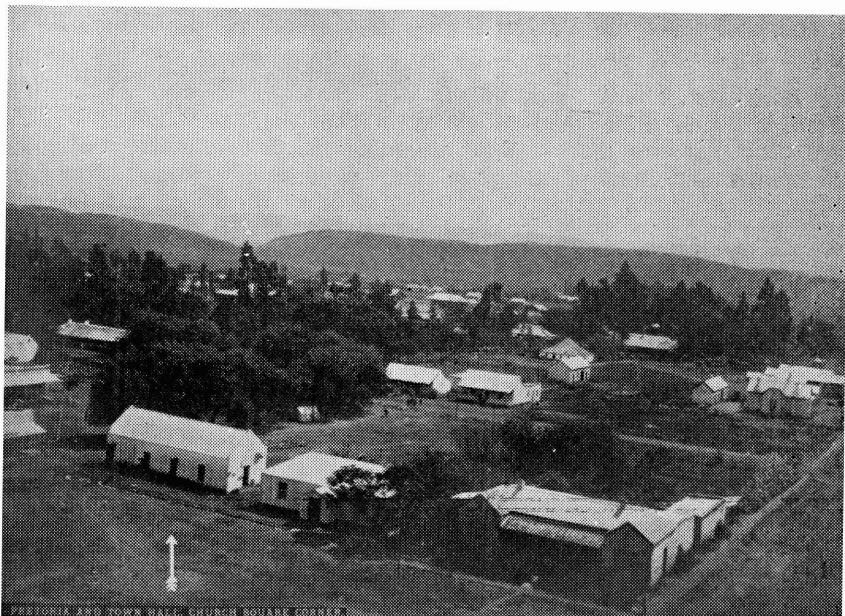
Stiemens desired a proper school building and enlisted the aid of Landdros Du Toit who spurred the citizens of Pretoria to bake bricks and gather other materials for the important building.

The first school in Pretoria was built on ground now covered by that portion of the Palace of Justice which stands on the corner where Palace Street joins Church Square.

This ground, along with other land round Church Square belonged to President Pretorius and in January 1860 he sold the ground for the school to the Republic. The school was then built by Devereux & Skinner where, at that time, a small church, a landdros-office, two shops and three houses formed the nucleus of the small town.

Stiemens who came to work each day from the farm on which he lived on the edge of the town later moved closer to his work and went to live in a house where the German Club now stands in Paul Kruger Street. There was consequently less wear and tear on his shoes which he repaired himself!

He was a busy man. Soon he had sixty pupils to whom he taught reading and writing and it was then decided by the President that they should be taught sums and geography as well. But not only did Stiemens have to teach, he was also brought watches to mend and Bibles to bind. And as the nearest church ministers were at Potchefstroom and Rusten-

Die pyltjie wys na die „Gouvernements Schoolgebouw”, wat in 1860 opgerig is en waarin Stiemens skoolgebou het. In die sestiger jare het dit ook as goewermentsgebou gedien en later het dit ook vir ’n tydlang die Staatsbiblioteek gehuisves. Die gebou regs was een van die eerste huise wat aan Kerkplein opgerig is; in 1856 gebou as kommandantgeneraals-woning vir komdt.-genl. M. W. Pretorius; vanaf Oktober 1856 was Struben se privaatskool hierin gevestig; vanaf 1857 tot 1862 landdroskantoor en goewermentsgebou en daarna pastorie vir ds. Begeman en na hom vir ds. Bosman; regeringskantore en die Staatsgymnasium vir ’n tydlang in die negentiger jare daarin gehuisves. In 1896 is die Paleis van Justisie op hierdie twee erwe opgerig.

burg, he was required of a Sunday to prepare and preach sermons in the little church.

This worthy and respected citizen soon landed up in the stocks, however, when he fell from favour for slinging himself with the wrong side when civil war broke out. What must his pupils have thought? And then he suffered the further indignity of being imprisoned for a time in his own school building.

A trial resulted in him being deported. He was taken by oxwagon to the middle of the Vaal River — border between the Transvaal and the Orange Free State — and to get out and swim to the Free State.

After some hard times in the Free State he pitched up again in Pretoria when things had blown over somewhat and started teaching again in 1864. In that year he organised the first school examinations ever written in Pretoria and gave prizes to deserving pupils.

Shortly afterwards it was decided by some parents to open an English school and Stiemens lost pupils. The English teacher, a Mr. Jackson, was put on the Republican payroll and the two teachers used the same classroom.

In 1870 Stiemens became State Secretary and in later years was Acting Director of Education for the South African Republic.

J. PLOEGER.

(By courtesy of "The Pretoria News", 31/10/1959.)

IN OLD PRETORIA.

An old manuscript discovered during re-arrangement of papers in the municipal offices contains the recollection of Gert du Toit, son of the first landdrost of Pretoria. This article outlines the colourful career, as revealed by the manuscript, of the man who remembered

WHEN THE WILD CAT WAS HUNTED ON CHURCH SQUARE

WHERE the Governor-General's Residence now stands, there was a clump of trees just before you enter the little poort. The dogs chased the leopard into the tree and then we shot it dead” The narrator is Gert du Toit, who, as a lad, a century ago, followed his father, Pretoria's first landdrost, with metal pegs and chain to measure the first erven of the newly-established town.

About the year 1934, Gert J. W. du Toit's manuscript containing his reminiscences of an eventful life came into the possession of the Pretoria City Council.

Sometime after 1918 this man who had become member of the Transvaal Parliament and of the first Union Parliament for Middelburg, filled a hard-covered book of 60 foolscap pages with his sprawling, but

and Carl Preller had eight sons and three daughters. His shop was at the corner of Church Square and Church Street (on the eastern side).

THE ORIGIN OF STREET NAMES.

COMING to the origin of street names, Gert du Toit gives the accepted version in most cases, but strangely enough writes down Zent Andries Str. for Andries Street and maintains that it is called after Andries du Toit and Andries van der Walt, adding rather naively: "saint means holy"! When queried, he admitted that it could be just Andries Street — and that it was named after his father.

MEASURING OF THE ERVEN.

THE story of the actual first survey of Pretoria has often been told. But here are Du Toit's own recollections of the measuring of the erven, written in the third person: "Gert Johan Wilhelm du Toit, being a child, helped with the surveying of the town. (There was) always a Kaffir with flags and a crow-bar with him.

"Then (his) old father signalled with a white flag: left, right, straight down, and the Kaffir struck a hole with the crow-bar, fixing the flag-pole. The chain (had) long links each of one foot: 50 feet "Dutch" and 51 English; and a tape measure of 100 ft. Everywhere on the corners of the erven an iron spike 1 in. thick and 9 in. in length was driven in.

"The spikes were made by Dolf Jansen; it took about a year to measure the old town of Pretoria before it was all finished."

AS A SCHOOLBOY IN PRETORIA.

AND in this hamlet on the Apies River Gert was a schoolboy, one of A old Stiemens' flock of 70 to 80 boys, whose pastime was hunting where Pretoria's tallest buildings now arise. They killed a wildcat where the Raadsaal stands, he says, "just opposite the Grand Hotel."

There were cat-thorn trees there — a blikblaar-wag-'n-bietjie and a kaffer-wag-'n-bietjie, and high ground all around. So they surrounded the bush and stoned the wild cat to death.

On Saturdays the schoolchildren made for Quaggaspoort — to hunt quagga and bles-buck. Sometimes a leopard was encountered like the one killed in a tree in the neighbourhood of our Colbyn, and when Gert himself shot a quagga near the present Rissik Station he was only twelve, he proudly states.

Before he had grown to manhood, he was once more on the wagon-trail with his father, bartering with the tribes of the Rooiberg . . .

W. J. DE KOCK.

(By courtesy of *The Pretoria News*, August 21, 1956.)

DIE MUNISIPALE BESTUURSREËLINGS VAN PRETORIA VOOR 1877

1. INLEIDING.

DIE munisipale regerings — en administratiewe reëlings van 'n besondere dorp of stad is op enige gegewe tydstip tot op groot hoogte die produk van die stadium van ontwikkeling waarin daardie verstedelike gebied op daardie tydstip verkeer. Daar is dan ook gevind dat die bestuursreëlings vir enige nuwe dorp hoofsaaklik empiries ontstaan en ontwikkel om aan te pas by die steeds veranderende omstandighede waarin die gemeenskapslewe van daardie dorpsgebied van tyd tot tyd verkeer.

Wanneer die voorgenoemde stellings op Pretoria vir die tydperk voor 1877 toegepas word, moet daar benewens die heersende plaaslike omstandighede, ook aandag bestee word aan die toestande wat gedurende daardie tydperk in die algemeen in Transvaal geheers het. In hierdie verband kan slegs daarna verwys word dat die sentrale regering van die jong republiek eers in die sestiger jare so 'n mate van bestendigheid bereik het dat aan munisipale bestuursreëlings oorweging geskenk sou kon word indien die noodsaaklikheid daarvoor bestaan het. In die tydperk waarin die dorpstigting plaasgevind het en vir 'n geruime tydperk daarna, was die Pretorianers dus hoofsaaklik aan hulleself oorgelaat om vir die munisipale aangeleenthede te sorg.

Miskien is dit wenslik om hier ook te beklemtoon dat wette en regulasies uitgereik word en tot owerheidsoptrede in die reël oorgegaan word eers nadat in die praktyk duidelike behoeftes ontstaan het. Om 'n realistiese begrip van die munisipale bestuurs — en administratiewe reëlings van 'n gemeenskap te verkry, kan daar dus nie slegs op 'n vertolking van statutêre voorskrifte vertrou word nie. Daardie voorskrifte verkry wesenlike betekenis en kan na waarde geskat word slegs indien hulle oorweeg word na aanleiding van die omstandighede waaruit hulle ontstaan het en waarop hulle betrekking het. Om die vroegste plaaslike bestuursreëlings van Pretoria na behore te begryp moet daar dus deurgaans gelet word op die toestand waarin die gemeenskapslewe destyds verkeer het.

2. PRIVATE DORPSGEBIED.

NADAT M. W. Pretorius die twee plase Elandspoort en Daspoort in 1853 van Prinsloo en Van der Walt vir die aanleg van 'n sentrale hoofstad vir Transvaal aangekoop het, moes hy tot 16 November 1855 vir amptelike goedkeuring van die dorpstigting wag. Pretorius moes egter redelik seker van sy saak gewees het, want hy het, nieteenstaande die

and Carl Preller had eight sons and three daughters. His shop was at the corner of Church Square and Church Street (on the eastern side).

THE ORIGIN OF STREET NAMES.

COMING to the origin of street names, Gert du Toit gives the accepted version in most cases, but strangely enough writes down Zent Andries Str. for Andries Street and maintains that it is called after Andries du Toit and Andries van der Walt, adding rather naively: "saint means holy"! When queried, he admitted that it could be just Andries Street — and that it was named after his father.

MEASURING OF THE ERVEN.

THE story of the actual first survey of Pretoria has often been told. But here are Du Toit's own recollections of the measuring of the erven, written in the third person: "Gert Johan Wilhelm du Toit, being a child, helped with the surveying of the town. (There was) always a Kaffir with flags and a crow-bar with him.

"Then (his) old father signalled with a white flag: left, right, straight down, and the Kaffir struck a hole with the crow-bar, fixing the flag-pole. The chain (had) long links each of one foot: 50 feet "Dutch" and 51 English; and a tape measure of 100 ft. Everywhere on the corners of the erven an iron spike 1 in. thick and 9 in. in length was driven in.

"The spikes were made by Dolf Jansen; it took about a year to measure the old town of Pretoria before it was all finished."

AS A SCHOOLBOY IN PRETORIA.

AND in this hamlet on the Apies River Gert was a schoolboy, one of old Stiemens' flock of 70 to 80 boys, whose pastime was hunting where Pretoria's tallest buildings now arise. They killed a wildcat where the Raadsaal stands, he says, "just opposite the Grand Hotel."

There were cat-thorn trees there — a blikblaar-wag-'n-bietjie and a kaffer-wag-'n-bietjie, and high ground all around. So they surrounded the bush and stoned the wild cat to death.

On Saturdays the schoolchildren made for Quaggaspoort — to hunt quagga and bies-buck. Sometimes a leopard was encountered like the one killed in a tree in the neighbourhood of our Colbyn, and when Gert himself shot a quagga near the present Rissik Station he was only twelve, he proudly states.

Before he had grown to manhood, he was once more on the wagon-trail with his father, bartering with the tribes of the Rooiberg . . .

W. J. DE KOCK.

(By courtesy of *The Pretoria News*, August 21, 1956.)

DIE MUNISIPALE BESTUURSREËLINGS VAN PRETORIA VOOR 1877

1. INLEIDING.

DIE munisipale regerings — en administratiewe reëlings van 'n besondere dorp of stad is op enige gegewe tydstip tot op groot hoogte die produk van die stadium van ontwikkeling waarin daardie verstedelike gebied op daardie tydstip verkeer. Daar is dan ook gevind dat die bestuursreëlings vir enige nuwe dorp hoofsaaklik empiries ontstaan en ontwikkel om aan te pas by die steeds veranderende omstandighede waarin die gemeenskapslewe van daardie dorpsgebied van tyd tot tyd verkeer.

Wanneer die voorgenoemde stellings op Pretoria vir die tydperk voor 1877 toegepas word, moet daar benewens die heersende plaaslike omstandighede, ook aandag bestee word aan die toestande wat gedurende daardie tydperk in die algemeen in Transvaal geheers het. In hierdie verband kan slegs daarna verwys word dat die sentrale regering van die jong republiek eers in die sestiger jare so 'n mate van bestendigheid bereik het dat aan munisipale bestuursreëlings oorweging geskenk sou kon word indien die noodsaaklikheid daarvoor bestaan het. In die tydperk waarin die dorpstigting plaasgevind het en vir 'n geruime tydperk daarna, was die Pretorianers dus hoofsaaklik aan hulleself oorgelaat om vir die munisipale aangeleenthede te sorg.

Miskien is dit wenslik om hier ook te beklemtoon dat wette en regulasies uitgereik word en tot owerheidsoptrede in die reël oorgegaan word eers nadat in die praktyk duidelike behoeftes ontstaan het. Om 'n realistiese begrip van die munisipale bestuurs — en administratiewe reëlings van 'n gemeenskap te verkry, kan daar dus nie slegs op 'n vertolking van statutêre voorskrifte vertrou word nie. Daardie voorskrifte verkry wesenlike betekenis en kan na waarde geskat word slegs indien hulle oorweeg word na aanleiding van die omstandighede waaruit hulle ontstaan het en waarop hulle betrekking het. Om die vroegste plaaslike bestuursreëlings van Pretoria na behore te begryp moet daar dus deurgaans gelet word op die toestand waarin die gemeenskapslewe destyds verkeer het.

2. PRIVATE DORPSGEBIED.

NADAT M. W. Pretorius die twee plase Elandspoort en Daspoort in 1853 van Prinsloo en Van der Walt vir die aanleg van 'n sentrale hoofstad vir Transvaal aangekoop het, moes hy tot 16 November 1855 vir amptelike goedkeuring van die dorpstigting wag. Pretorius moes egter redelik seker van sy saak gewees het, want hy het, nieteenstaande die

verwerping van sy voorstelle deur die Volksraad, met die aanleg van die dorp op die genoemde twee plase voortgegaan. Hy het dan ook in die begin van 1853 reeds met Louis Devereux en sy broer oor die opmeting van die dorp ooreengekom. 'n Dorpsplan is na die opmeting in die huis van Pretorius op sy plaas Kalkheuvel opgestel.¹⁾

Dit is nie bekend of hierdie eerste kaart van Pretoria nog bestaan nie — dit kon in elk geval tot dusver nie opgespoor word nie. Daar is dus weinig oor hierdie eerste opmeting bekend. Blykbaar is 'n kerk- en markplein wel uitgemeet op die plek wat deur M. W. Pretorius self aangewys is, maar dit is nie bekend in watter mate erwe en strate ook uitgemeet of aangewys is nie. Etlke gesinne het hulle egter in die voorgestelde dorpsgebied gevestig voordat A. F. du Toit in 1857 met sy opmeting van die dorpsgebied 'n aanvang gemaak het. Daar moes vóór daardie jaar dus duidelikheid oor woonpersele en strate bestaan het.

Van belang vir die doeleindes van hierdie bespreking is die feit dat daar in 1853 dus 'n private dorpsgebied op die plase Elandspoor en Daspoort aangelê is. Soos dit dan ook vandag nog die geval is, moes M. W. Pretorius, as die eienaar van die betrokke grond, toe vir die verskaffing van die noodsaaklike gemeenskapsdienste sorg. Omdat die aantal bewoners van die grond aanvanklik maar gering en die klimaat van die omgewing besonder gunstig was, was die behoeftes aan sodanige dienste egter baie beperk. Die mense was ook nog gewoon aan 'n landelike lewenswyse waar elkeen in sy eie behoeftes voorsien het. Die enigste diens wat waarskynlik onder hierdie omstandighede aangevra kon word, was die verskaffing van water vir huishoudelike doeleindes en om die tuine te besproei. Mettertyd sou dit miskien nodig geword het om aandag aan die strate te bestee en dan moet in gedagte gehou word dat ossewaens en perderuiters nie juis behoefte aan gladde strate gehad het nie.

Daar is dan ook alle aanduidings dat M. W. Pretorius hoegenaamd nie sy plig teenoor die dorpsbewoners versuim het nie. Reeds in 1853 het hy grond vir 'n kerk- en markplein afgestaan. Dan het hy ook vir die aanbou van 'n dorpsdam en watervoor gesorg.²⁾ Dit alles het gebeur voordat die dorpstigting amptelik goedgekeur is.

Hierdie eerste dienslewering het blykbaar veel te wense oorgelaat. A. F. du Toit het spoedig na sy aankoms in Pretoria dan ook baie klagtes oor die watertoevoer en die strate gehad.³⁾ Hierdie toedrag van sake was onvermydelik want daar was blykbaar niemand om voortdurend toesig oor die dorpsaangeleenthede te hou nie. Pretorius, wat nie op Pretoria woonagtig was nie, moes telkens persone huur om vir hom die noodsaaklike plaaslike werk te doen. Gelukkig dus dat die behoeftes maar so beperk was.

Miskien mag daar in hierdie stadium verwys word na die rol wat die sentrale owerheid ten opsigte van die nuwe dorpsgebied gespeel het. Die omgewing langs die Apiesrivier het destyds deel uitgemaak van 'n veldkornetswyk onder die beheer van die landdros van Rustenburg. Die

veldkornet het egter weinig bevoegdheede oor munisipale aangeleenthede gehad, want daar het geen spesifieke wetgewing of instruksies in daardie verband bestaan nie. Die plaaslike bekleër van die betrekking het dan ook blykbaar vir Pretorius noodsaaklike werk verrig slegs indien hy daarvoor spesiaal gehuur is.

3. LANDDROSBESTUUR.

TOE die stigting van Pretoria op 16 November 1855 deur die Volksraad goedgekeur is, het daar geen skielike verandering in die plaaslike toestande plaasgevind nie. Trouens, Pretorius het maar soos voorheen voortgegaan met private reëlings vir die verskaffing van die noodsaaklike munisipale dienste, t.w. watervoorsiening en die instandhouding van die strate. Die dienslewering het ook onbevredigend gebly. Die toestand in hierdie verband is pas na sy aankoms in Pretoria baie goed deur A. F. du Toit beskryf. Op 13 Februarie 1857, het hy byvoorbeeld soos volg aan pretorius geskryf:—⁴⁾

„Wees zoo vriendelyk, my te willen schreiven hoedanig de districts meester voor Pretoria is bepaald wat en waar is de bepaling van de selaris voor zodanige persoon . . . Dan geef my order om de dorp in order te krygen. Het water stroomt overal ront”.

Du Toit was dan ook bereid om „het dorp met straaten en slooten in volle order te brengen, en vraagt UEds. geen prys of belooning er voor, indien UEds. my wilt een lapje gront er voor geeven; ik sal't in dank accepteeen als een gifte . . .”⁵⁾

Die vroeëre opmeting van die dorpsgebied het blykbaar ook moeilikheid veroorsaak. Pretorius het dus vroeg in 1857 met A. F. du Toit oor die nuwe opmeting van die dorp ooreengekom, d.w.s. voordat laasgenoemde op 2 Mei 1857 as die eerste Landdroos van Pretoria aangestel is. Uit die korrespondensie oor hierdie saak blyk dan ook duidelik dat daar voorheen 'n opmeting moes plaasgevind het. Du Toit het byvoorbeeld op 30 Maart 1857 aan Pretorius geskryf dat „ik het reeds 118 erven afgemerkt de groote markt straat was regt en al de rest ver uit de haak gezwaaid door het verschuiwen van de kerk”.⁶⁾

Hierdie onsekerheid oor die verpligtinge van die owerheid en Pretorius, onderskeidelik, ten opsigte van die dorpsgebied het blykbaar ontstaan as gevolg van die onduidelike bepalings waarkragtens die Volksraad tot die dorpstigting ingestem het. Op 16 November 1855 het die Volksraad die voorgestelde dorpsstigting goedgekeur . . .

„en neemt de twee plaatsen aan tot een Dorp, onder benaming van ‚Pretoria’. Verder is overgelaten aan den Comdt. Genl. Pretorius om meerdere erven te verkoopen tot bestrijding der schuld en voor zijn Ed. uit te houden een blok grond ter zijner dispositie”.

Met die aanstelling van 'n landdroos vir die Pretoria-distrik op 2 Mei 1857 en nadat Du Toit in 1859 die opmeting van die dorp voltooi het,